Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 115 1994

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson
Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark
Stockholm: Kjell Espmark, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin
Umeå: Sverker R. Ek
Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av
Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företrädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfekt), dels i form av utskrift på papper.

ISBN 91-87666-09-X
ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Reklam & Katalogtryck, Uppsala 1995

följer och varför. Själv har jag inte tyckt att utbytet verkligen har gett lön för mödan. Enligt min mening bildar varken boken som helhet eller någon av studierna ett sammanhängande och insiktsskapande resonemang. Det jag kan uppskatta är därför olika mer avgränsade tankar eller observationer; några av dem har jag pekat ut under recensionens gång.

Jag vill emellertid till sist understryka, att *Mimesis – en repetition* spänner över ett mycket stort fält – från Platon och Aristoteles över Cervantes, Rousseau och Kierkegaard till Heidegger, Derrida och de Man. På många punkter har jag inte de specialkunskaper som skulle behövas för att bedöma, om Melbergs iakttagelser är riktiga eller nya.

Anders Pettersson

Clarence Crafoord: *Barndomens återkomst. En psykoanalytisk och litterär studie.* Natur och Kultur. Sthlm 1993.

Med ett eget barndomsminne öppnar Clarence Crafoord sin studie *Barndomens återkomst.* Lille Clarence, som är 3–4 år, har det varmt och gott i barnvagnens pälsfodrade åkpåse; den råkalla vinterluften och snöflingorna bekommer honom inte. Snarare är det väl så att diskrepansen mellan vinterkylan och påsvärmen får honom att må extra gott. Men så, mitt på Djurgårdsbron över det mörka vattnet, inträffar det oerhörda – modern kommenderar upp sonen ur vagnen: »Det är dags för dig att gå själv. Du är för stor för att åka vagn. Det är slut med det nu.» (S. 15.) Det är slut med det nu. Förtvivlan, gråt och skrik. Men inga protester hjälper. Obevekligt lyfter modern ur pojken och går sin väg med den tomma vagnen utan att ta notis om den lille som ligger kvar raklång på bron och skriker.

»Detta minne», skriver Crafoord, »lever så starkt i mig att jag tänker på det varje gång jag passerar platsen där jag minns att det hände. Ändå är jag inte säker på att det verkligen har hänt. I vuxen ålder har jag flera gånger talat med min mamma om det, men hon förnekade blankt att hon skulle ha kunnat göra något sådant. Det kunde möjligen ha varit någon barnsköterska. Varje gång har jag misstrott hennes bedyranden.» (S. 16 f.)

Utifrån denna upplevelse resonerar så Crafoord – med stöd av sin mångåriga erfarenhet som utövande analytiker och lärare i psykoterapi – generellt om barndomsminnens karaktär och deras betydelse för vuxenlivet, om hur 'genuina' minnen och fantasier blandas till det han kallar »en personlig myt» (s. 41) om barndomen. Sådana föreställningar och trauman bär vi ju alla med oss, även om en del s.a.s. 'valt' att förvisa dem till ett skuggliv, dolda av mer nostalgiska barndomshågkomster. Ty, som Crafoord påpekar – i dessa skuggor bor Smärtan.

Just i det konkreta och i det personligt erfarna – ett framställningssätt som i särskilt hög grad präglar bokens inledande partier – har Crafoord sin styrka. Texten ger i dessa stycken en fascinerande och (relativt) begriplig inblick i en utövande psykoanalytikers synsätt och föreställningar om människor och om den litteratur som vissa av dessa skuggvarelser skapar. Bokens avslutning, där Crafoord försöker föra en mer teoretisk diskussion om psykoanalys och litteraturtolkning, finner jag mindre givande. Alltför ofta präglas texten här av *namedroping* och en omisskännlig smak av läsefruktens halvsmälta idéer.

Mellan inledning och avslutning ligger så avsnitt där tre betydande författarskap kommenteras utifrån ett analytiskt perspektiv: »Marcel Proust och den uteblivna kyssen», »August Strindbergs livslånga kamp med begångna outförda brott», »Selma Lagerlöf och vilddjuret» samt kapitlet »Att ha sig själv som projekt», där de tre sammanförs under ett övergripande resonemang om narcissismen och dess strävan att bevara illusionen av skönhet, ungdom och grandiositet (s. 244 et passim).

Vad Crafoord har att säga om Selma Lagerlöf är i och för sig intressant, men analysen når här knappast längre än vad man tidigare har kunnat läsa hos bl.a. Vivi Edström och Gunnar Brandell. Också i passagerna om Proust är väl egentligen nyhetsvärdet inte så stort om man går till den internationella litteraturen, men för en svensk läsekrets erbjuder sig här en finstämd kommentar som öppnar vägen till Prousts värld; ett gott komplement till Olof Lagercrantz studie om man så vill.

Avsnittet om Strindberg är det längsta, och här förmår också Crafoord verkligen ge ett självständigt och mycket intressant bidrag till förståelsen av Titanens författarskap. Även i de fall man inte omedelbart är benägen att hålla med Crafoord är hans uppslag – med något undantag – värda att noga reflektera över. Som Crafoord inledningsvis demonstrerar med citat från bl.a. *Tjänstekvinnans son* och *Till Damaskus I* ligger Strindbergs egen uppfattning om minne, dikt och dröm mycket nära det synsätt Crafoord redogjort för i sin boks början, och hela avsnittet formar sig till en spännande genomgång av hur Strindbergs författargärning kan ses som en kontinuerlig självanalys (s. 108), där det omedvetna strukturerat som ett språk (i Lacans mening) framträder i Strindbergs texter. Särskilt sidorna om uppgörelsen och längtan efter en försoning med Fadern (i synnerhet s. 126–130 samt 160–168) och synpunkterna på det Crafoord kallar Strindbergs sexualneuros liksom det avslutande stycket om »Självanalysens pris», ser jag som värdefulla tillskott till tolkningen av Strindbergs mångtydiga författarskap.

Avslutningsvis vill jag varmt anbefalla Clarence Crafoords bok; jag tror att den kan verka berikande på litteraturvetenskapen som disciplin. Inte minst skulle Crafoords insikt om och intresse för den kreativa processens komplicerade natur kunna tjäna som ett välkommet korrektiv till begränsande läsarter, där konst reduceras till taktiska spelinsatser på kulturens marknadsfält. Naturligtvis kan man irritera sig över mycket i Crafoords bok. Man kan t.ex. – i likhet med Mona Vincent i *Divan* 94/8 – förfasa sig över Crafoords metodiskt naiva inställning till texttolkningens teori och praxis, och man kan stöna över hans entusiastiskt 'svettiga' stil och ibland hissnande kunskapsluckor vad gäller tidigare litteraturvetenskapliga forskningsinsatser. Men det är litet löjligt att skjuta på sittande fågel,

och det är dumt att inte lyssna till den originella fågelns sång och ta näbbens läte för vad det är.

Björn Sundberg

Vivi Edström: *Astrid Lindgren. Vildtoring och lägereld.* (Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet 43.) Stockholm: Rabén & Sjögren 992.

Ingen svensk författare har haft en sådan internationell framgång som Astrid Lindgren. Hennes böcker är översatta till minst 60 olika språk, däribland för oss så exotiska tungomål som persiska och zulu. De säljs i jätteupplagor, finns nästan alltid tillgängliga i bokhandeln och toppar ständigt bibliotekens lånestatistik. Astrid Lindgren tycks vara lika populär bland vuxna som bland barn – och lika omtyckt av de litterära finsmakrna som av folk i allmänhet. Fast medlem av Svenska akademien har hon inte blivit. Där går gränsen för en författare som »bara» skrivit barnlitteratur.

Man måste fråga sig vad Astrid Lindgrens enastående popularitet beror på. Ligger hemligheten kanske i hennes viga och levande språk, som på ett oefterhärmligt sätt kan växla mellan drastisk humor, kärv realism och den skiraste lyrik? Nej, svarar Vivi Edström i sin bok *Astrid Lindgren. Vildtoring och lägereld*, så kan det knappast förhålla sig. I så fall skulle Lindgren inte med en sådan lätthet kunna överskrida både språkliga och kulturell gränser – och översättningar som ibland är på gränsen till förvanskningar (som den beryktade franska versionen av *Pippi Långstrump*). Hemligheten ligger, menar Edström, »snarare i hennes livsvision och skrivsätt i mera vid mening». Boken kan ses som ett försök att närmare bestämma hur denna livsvision och deta skrivsätt egentligen sett ut. »Voffor gör ho på detta viset?» frågar sig Vivi Edström med Astrid Lindgrens egen formel.

Det har skrivits en hel del om Astrid Lindgren genom åren – hennes första bok kom ju redan 1944. Också flera utländska forskare har varit i farten. Inte minst den tyska forskningen har varit livaktig. Det mesta som har skrivits är emellertid uppsatser, oftast om enskilda verk. En enda doktorsavhandling har hittills sett dagens ljus, Ulla Lundqvists *Århundradets barn: fenomenet Pippi Långstrump och dess förutsättningar* (1979). Dessutom finns det en finsk pro gradu-avhandling om dödsmotivet hos Astrid Lindgren och en norsk hovedopgave om *Mio, min Mio* – båda otryckta. Men en sammanhängande bild av Lindgrens hela författarskap har ingen tidigare vågat sig på. Här är Vivi Edströms bok ett pionjärarbete.

Edström har naturligtvis inte kunnat behandla alla de ca 35 verken (bilderböcker och filmmanus oräknade) lika utförligt. Hennes bok är indelad i fyra huvudavsnitt. I det första tar hon ganska kortfattat upp de berättelser »där handlingen inte överskrider verklighetens gränser» – flickböckern och barndeckarna. Också avsnitt nummer två (som inte får någon närmare motivering) håller sig till de verklighetsförankrade böckerna: denna gång böckerna om Bullerbyn, Lotta på Bråkmakargatan, Madicken och Saltkråkan. I det tredje avsnittet (som är lika långt som de två första tillsammans) handlar det om humor och fars. Här behandlas Pippi Långstrump, Karlsson på taket och Emil i Lönneberga. Den fjärde och sista avdelningen heter »Verklighet och vision». Den omfattar en dryg tredjedel av texten och är bokens längsta. Här analyseras tre arbeten som alla mer eller mindre knyter an till saga, myt och fantastisk berättelse: *Mio, min Mio*, *Bröderna Lejonhjärta* och *Ronja Rövardotter*. Hälften av utrymmet (nästan 60 sidor) ägnas åt *Mio, min Mio*, dem bok av Astrid Lindgren som Vivi Edström sätter allra högst.

Edström vänder sig inte enbart till forskarna. Boken är full av kunskap och skarpsinniga iakttagelser men samtidigt populärt hållen: lättillgänglig, medryckande och personlig. Författaren hänvisar inte bara till vetenskapliga framställningar utan också till sina egna barnbarn. Stilen är föga akademisk. Snarare känns det ibland som om Astrid Lindgrens eget sätt att uttrycka sig färgat framställningen. Här kan saker hända »lätt som en plätt» om det inte rent av är fråga om »en lätt match». Teoretiska problem berörs med mycket lätt hand. Termer som »intertextualitet», »kronotop», »dekonstruktion», »palimpsest, »språkspel» eller »urscen» seglar förbi utan att förklaras.

Författaren hänvisar generöst till tidigare forskare. Även otryckt material redovisas – t.o.m. flera akademiska C-uppsatser. Tyvärr är litteraturförteckningen otillfredsställande. Flera av de titlar som Edstöm hänvisar till i sina noter saknas helt och i andra fall döljs de bakom namn på samlingsverk och antologier. Förvånande nog har Edström heller inte tagit upp alla sina egna tidigare uppsatser om Astrid Lindgren.

Många gånger saknar man också belägg och hänvisningar. Mest besvärande blir detta när det gäller för framställningen viktiga intertexter i saga och myt. »Hjältesagan» är t.ex. en viktig referenspunkt i flera analyser (framförallt i avsnittet om *Mio, min Mio*) – men varirån beskrivningen av denna är hämtad får vi inte veta. På ett liknande sätt kan Edström när det gäller olika motiv hänvisa till myten och sagan utan att konkretisera eller hänvisa till framställningar där saken utretts. Vi får helt enkelt tro henne på hennes ord. Likadant är det med bokens många psykologiska resonemang. Böckerna tolkas ofta (med rätta) som bearbetningar av barns psykologiska problem och det talas en hel del om »psykodramer», »rebirth» och »svart pedagogik». Men hänvisningar till facklitteraturen saknas för det mesta, något som tyvärr minskar bokens användbarhet för forskare.

Vivi Edströms läsning av böckerna är »sympatisk» – hon låter oftast författarens egna intentioner få sista ordet. Analyserna förankras gärna i Astrid Lindgrens egna uttalnden. Metoden är annars huvudsakligen tematisk, även om författaren också säger många intressanta saker om böckernas berättarteknik och stil – sedan länge Edströms specialområde. Uppmärksamt och lyhört lyfter hon fram återkommande teman, motiv och »urscener» i författarskapet. När tematiken i ett verk blottlagts går analysen för det mesta vidare i två riktningar: den blir dels intertextuell, dels psyologisk. I det första fallet betraktas texterna som ekorum: med stor skicklighet (och lärdom) visar Edström hur deras olika teman kan återföras inte bara på annan litteratur utan också på urgamla myter och sagor. Mycket fyndigt